ئاخێزگەی عەشق لە شیعری «ئەدەب»دا

موزەفەر یووسفی
(مەریوان)

دەسپێک لەم وتارەدا هەوڵ دەدەین بۆ ئینتیما و ئیعتیباری بابەتەکە هەوڵی ئەوە دەدەین هەتا شیعری هۆنەری مەزن «عەبدوڵڵا بەگی ئەدەب»ی بۆکانی (١٢٨٢-١٣٣٢ک) لە بواری عەشق و ئاخێزگەی ئەوینەوە لە ڕادەی هەتوانیدا بخاتە بەر دید و تێڕوانینی خوێنەر و هۆگری شیعری ئەو هۆنەرەوە، بۆیە وەک ژێدەر و نیانی شیعری ئەو شاعیرەش بە پێویستم زانی هەندێ لە شیعرەکانی «حافز»ی شیرازی لە دیوانی شەونمدا کە مامۆستای ڕەحمەتی «حەقیقی» بۆکانی وەری گێڕاونەتە سەر زمانی کوردی بهێنمەوە و کەوانەی تەشق گرتنی عەشق و ئەوینی «ناسووت» بەرەو «لاهووت»، واتە عرووجی عەشق لە سوفلا (مەجازی)یەوە.. بۆ عولیا (حەقیقی) نیشان بدەم.

لەنێو شاعیرانی کورد و فارس و عەرەبدا بەتایبەتی شاعیرانی کلاسیک بەهۆی جێوار بوونیان لەدنیای سوبژێکتیڤدا، لە باخچەی دیوانی شیعرەکانیاندا هەست بە ڕەنگ و بۆنی عەشق و ئەوین دەکرێت. بۆ خوێنەر و شیکاری ئەکتیڤی ئەو ڕێبازە شیعرییەش ئەوە بەڕوونی دەردەکەوێت کە ئاخێزگەی ئەو عەشقانەش لە هەست و نەستێکی پاراو و خاوێنی سروشتی هەڵدەقوڵێت، بۆیە جەمسەری جوانیناسی ئەو شیعرانە دەچنەوە خانەی ئیستێتیکای سوبژێکتیڤیتەی سروشتییەوە کە لە ڕەنگدانی هۆرم و هۆنینەوەدا ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێت!.

بێ گومان شیعری «میسباحو دیوانی ئەدەب» لەو دنیایەی کە ئاماژەی پێکرا، بەری نییە، بۆیە لە ڕەنگدانی شیعرەکانیدا ڕەنگی ئاڵ و گوڵ گوڵینی عەشقیان پێوە دیارە؛ عەشقێک کە سەرەتای ئاخێزگەی

ئەدەب

گـــوڵشـــــەنی ســــروشت و دیمەنی باســــەفـــای یارە نەشمیلانەکەیەتی و پاشان سۆزێکی خاوێن و پاراوی ئیلاهی و لاهوتییە کە سەردەنێت بە خەلسە و سەمایەکی بە جـەزبەی عـــیرفـــانیــــیەوە کـــە دەگـــاتە ئاســتی لایەتەناهیــــیەوە، ئاســتـێک کـــە سەرڕێژە لەچاودێری میتافیزیکاییەوە (ماوراى طبیعت).

دیارە «ئەدەب» لەهۆنینەوەی شیعرەکانیدا بەردەوام لە کەشوهەوایەکی ئەوتۆی نەشئەی ڕوحی و شهوودیدا بووە کە بەلێشاو وشە و دەسەوشە و دێری بە چەمک و پڕ دەنگاژی (پڕ مەدلوول) لە کانگای نەستەوە بە ئیلهام بۆ هاتووە کـــە توانیـــویەتی بە جـــوانی بەهۆی زەوق و شەوقێکی شاعیرانەوە شیعرەکانی بهۆنێتەوە.

دیارە ئاخـێزگـەی شیـعـر، شعـوورە و شعـووریش لەلایەکـەوە بریتـیــیە لە؛ دەرک و هەست و لەلایەکی تریشەوە بریتییە لە؛ فیکر و بیرەوەری کە شاعیر بەهۆی خەسڵەت و زەوقی تایبەت و دەروونییەوە دنیای ئەوینی خۆی بەزمانی شیـعـر وەسف دەکات، زمـانێک کە ئەو هەلەی بۆ دەرەخسێنێت وا بە جوانی و چێژمەندییەوە بەرەو پیـری خۆشـەویسـتـەکـەیەوە بڕوات و دیاردەکـانی هاوسـووی بکات بە هەوێنی وەسف و مـەدحـیـەوە. بێ گـومـان «ئەدەب»یش لەو شـاعـیـرە سـەرکـەوتووانەیە کـە بەهۆی زەوق و تـەبعـێکی تایبـەتەوە توانیـویەتی ئەسپی شیعری لە مەیدانی تەراتێنی عەشق و ئەویندا تاو بدات و بگاتە ئاستی تەشقگرتووی عەشقەوە.

«ئەدەب» لەلایەکەوە بەم شێوەیە ئەویندارەکەی وەسف دەکات:

مەستی قەدەحی بادەیی زیبا سەنەمێکم
هەر لەحزە لە نەشئەی لەبی وەک جامی جەمێکم
ساتێ کە فرووغی مەهی دیداری نەبینم
ئەوساتە مەپرسە کە قەرینی چ غەمێکم

لێـرەدا دەبینین کە ئەو زەوق و شـهـوودە شیـعـرییەی وا لەکـــانگای ئەوینیـــــیەوە هەڵدەقـوڵێت چەندە لە ڕادەی چێـژمـەندی و جـوانی بەخشی شیـعـرەکـەیدا کـاریگەرە؛ کـاتێک شاعـیـر لە فازی «بێتاوە»، واتە فـازی دنیـای سنوورمـەندی عـەینەوە دەڕوات بەرەو فـازی بێ سنووری «ئالفا»، واتە دنیای میتافیزیک و چاودێرییەوە بەجارێ جەستە و ڕوحی بە کەشف و شهوودەوە بارگاوی دەبێ و چەشنی هەنگی سەرمەست خولیای شیلەی ئەوین دەبێ و پەپوولەی هەست و خواستی ڕوو دەکاتە مێرگی بەربڵاوی هەستمەندی، لەوێدایە کە وشەکان وزەی شیعری دەگرن و دەبنە شـەمـامـەی دەسـتـەمـۆ بووی شـاعـیـر بۆ وەسـفی مەحبووبەکەی. هەروا کە دەڵێ:

«**مەستی قەدەحی بادەیی زیبا سەنەمێکم**».

یان ئەوەی کە دەڵێ:

«**هەر لەحزە لە نەشئەی لەبی وەک جامی جەمێکم**» بە عـەشـقـەوە بەندە نەشـئـەیی و ڕاگـرتنی چرکـە سـاتی تێپەڕبوون، بۆیە شاعیر کە دەگاتە مەداری سەرخۆشی و نەشئە بوون دەستێوەری شهوودی شیعری دەبێ و جوانی دەبەخشێتە شیعرەکەی.

کـاتێک لەو مـەداری نەسـتـەوە سـەردەکـەوێ و بەرەو مەداری هەست دەبێـتـەوە، لایەنی فیـکر و بیـری شاعـیر دەبێـتـە ڕەهەندی لۆژیکی شیـعـری و مـەبەسـتی سـەرەکی شاعیر تاڕادەیەک دەردەخات؛ هەروا کە دەڵێت:

«ساتێ کە فرووغی مەهی دیداری نەبینم
ئەوساتە مەپرسە کە قەرینی چ غەمێکم»

لێـرەدا نۆسـتـالۆژیای دۆخی ڕوحی و ڕەوانی شـاعـیـر

بەهۆی نەبینینی گراوەکەیەوە بۆ خوێنەر دەردەکەوێت.

ئەگەر «ئەدەب» هەندێ جار دەکەوێتە گەرداوی تەنگوچەڵەمە و نۆستالۆژیای ماتەمینەوە، دیارە بەهۆی دووری یارەکەیەوە بووە کە وەکو ئاسکی سرک و کێوی دەستەمۆی کردووە و دڵی بەجارێ بردووە و خەو و خۆراکی لێ بڕیوە و ئەوسا ڕووی کردووەتە یارەکەی و پێی وتووە:

ئەگەر ئەمە سەرخستنەسەرە بەسە، ئەگەر نازە بەسە، ئەگەر بێ دادییە بەسە و ئەگەر.. بەسە کە دەڵێ:

ئەی غەزاڵەی بێ سەبەب ڕەم کەردەکەی هەم پەیکەرم
شۆخی بێ پەیمانەکەی بێ شەرتەکەی سەوداسەرم
خۆش مەزەی ناخۆش ئەدای شیرین کەلامی تورشڕوو
دڵبەرەی شێوەگەری جەور ئاوەرەی حاد و گەرم

گەر عیتابە هەر بەسە، نازە بەسە، جەورە بەسە
وابکە ئاخر چاوەکەم ئەمنیش بەبارێ دەربەرم
من کە کوشتەی دەستی یارم زەحمەتە ڕۆح دەربەرم
تاقی ئەبرۆی چاوەکانت بوونە قاتڵ بۆ سەرم

دیارە دنیای عەشق و ئەوینی واقیعی/ حەقیقی، دنیایەکە خاوێن و ئاوەڵا و بەسۆز کە لەو دنیایەدا شتێک بەنێو خۆشەویستی بێ غەلوغەش و دوور لە هەوای نەفسانی و پاڵنەرە جنسییەکان حوکمڕانی دەکات و بەردەوام ڕەنگ و بۆنی جوانی دەبەخشێتە دەوروبەری خۆی؛ بۆیە دەڵێن: ژێدەر و ئاخێزگەی شیعری ڕاستەقینە عەشق و ئەوینە، بەواتایەکی دی هەوێنی شیعر ئەوینە. هەروا کە دەبینین شاعیرانی ڕاستین شاعیرانی عاشق و عارف پیشەن کە ئیلهامی شیعرییان لەچاوگەی زولاڵی هەستییەوە وەرگرتووە، ئەو چاوگەش پێوەندە بە عەشق و ئەوینی ڕاستینەوە کە تەنیا ئەهلی زەوق و دڵ بە ئاوی ئەو چاوگەیە شاد و کامبەخش دەبن.

شاعیرانی عاشق و عارف، بە هەستێکی والاوە هەوارگە و کەوشەنی عەشق دەپێون؛ زەمەنێ لە هەوارگەی عەشقی ناسووت و زەمەنێکیش لە هەوارگەی عەشقی لاهووت بەدووی گراو و مەحبووبی خۆیاندا لە چێوەتەقێی شهووددان.

بەسەرنجێک لەدنیای «حافز»دا فرەتر هەست بەم کەشوهەوایە دەکەین؛ لە بەشێکدا دنیا و عەشقی ناسووتی دەردەخات و لەبەشێکی تردا دنیا و عەشقی لاهووت.

لەسۆزی ناسووتیدا، دەنگی داسی شەتح و پاروودی بەجوانی هەست دەکرێت، هەروا کە دەڵێ:

گرێی زوڵفت کە داوی کفر و دینە
لە شیرینکاری کارخانەی ئەوینە
چلۆن گیان دەربەرم لەو چاوی مەستت
کە دایم بەو کەمانەی لێم کەمینە

لەمەکری زوڵفی ئەو خۆ لادە «حافز»
دڵی بردی و خەریکی بەندی دینە

لە سۆزی لاهووتی و مەلەکووتیدا، بزەی هەتاوی سەماوی و تینی عەشقی عولیایی لە پرشنگی کەسکی ئەم بەشەی تری شیعری «حافز» هەست دەکرێت، کە دەڵێ:

دوێ شەوێ دیم کە مەلایک لەدەری مەیخانە
قوڕی باب ئادەمیان دا لە دڵی پەیمانە
بە حەیا و شەرمی سەراپەردەنشینی مەلەکووت
بوونە هاوڕێی من و هاوبەش لەمەیی مەستانە
عاسمان باری سپاردەی نەتوانیبوو کەچی
قورعە هێنایە دەرێ نێوی منی دێوانە

بێ گومان «ئەدەب»یش بەپێی زەوق و تەبعی ئاپۆلۆییەوە کە لە بەرەنجامی بەرهەمەکەیدا دەردەکەوێت، خولیای ڕاستەقینەی گراوی ناسووتی و لاهووتی بووە، بۆیە شیعرەکانی تەژین لە نەغمە و نەوای ناسووتی و جەزبە و ئیشراقی عیشقی لاهووتی؛ کە چێژمەندی و هەست پێ کردنی ئەمەش لای بەردەنگی ئەکتیڤ و هەستمەندی شیعرەکانی خۆی دەردەکەوێت.

ئەو شاعیرە ناسک خەیاڵە بۆچوونە نێو عالەمی عەشقەوە، لە بەرەکەتی بەهاری گوڵبەن و زەنوێر و زەمەنی خەملاو کەڵک وەردەگرێ و بە جوانی سەرنجی ئاسکی سرک و تەننازەکەی بەرەو لای خۆی ڕادەکێشێت و هاوکات بەم شێوەیە پەندی مەجلیسی ڕیندان دەدات؛ کە دەڵێ:

ئەمڕۆکە عەجەب شۆڕش و غەوغایە لە گوڵشەن
وەقتی تەرەبی بولبولی شەیدایە لەگوڵشەن
خەملیوە بە سەد ڕەنگە گوڵ و لالەیی سەحرا
سەد نەغمە لە هەرلا دوو سەد ئارایە لە گوڵشەن

ئەمڕۆ نەشکێ کەی ئەشکێ تەوبە کە ئەمڕۆ
تەوبە شکەنی حوکمی تەقازایە لە گوڵشەن
ساقی بدە بەو جامی زەڕەت بادە کە ئەمڕۆ
هنگامی مەی و ساغەر و سەهبایە لەگوڵشەن

لە تێم و ناوەڕۆکی ئەم دەقەیدا «ئەدەب» بە عەشقەوە باسی سروشت و دیمەن دەکات کە وەکو ئایەت و دیاردەیەکی خودایی وایە؛ بۆیە ئەو بە چاوی دڵی شاعیرانەی هەست بە شۆڕش و غەوغای گوڵشەن دەکات، هەست بە خەندەی گوڵ و گریانی هەوا و تەقوای گوڵشەن دەکات، ئەو ئاماژە بە عەزمەتی عەزم و نەزاکەتی نەزم و سەناعەتی باری دەدات و سەرمەستانە ڕوودەکاتە گراو و ئەهلی دڵ و بەزمی ڕیندانەوە، لە ئاکامدا دەڵێ:

هاوار وەکو بولبولی شەیدا «ئەدەب»ی زار
دەستی نەگەیشتە گوڵ و ڕیسوایە لەگوڵشەن

لە ئاکامدا، بەلێکدانەوەی هەرچەندە کورتی شیعرەکانی «ئەدەب» ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەم هۆنەرە لە زەریای عەشقدا بەپێی هەتوانی خۆی مەلەی کردووە و وەک زەریاوانێکی لێهاتوو بەهرەی کەشف و شهوودی شیعری وەرگرتووە. تەنانەت بەردەنگ و هۆگری شیعرەکانی بەخوێندنەوەیان سەرمەست و سەرخۆش دەبن، بۆیە لەو پێوەندییەدا ڕوحی وشەکان ڕوحی بەردەنگن و خوێنەر دەبزوێن.

سەرچاوەکان:

(١) مێژووی وێژەی کوردی (جلدی دووەم)؛ نووسراوەی، سدیق بۆرەکەیی، چاپی ئەوەڵ، ساڵی ١٣٧٠.

(٢) دیوانی شەونم؛ وەرگێڕاوەی سەد غەزەڵی «حافز»، وەرگێڕاو: «حەقیقی».

(٣) وتاری «شعر؛ پل پرش شعور، بەدنیای مدیتیشن»– لە: موزەفەر یووسفی.